

О. Й. Дем'янюк,
доктор історичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти ВІППО

Волинська губернія в Українській революції: доба Гетьманату (Українська Держава)

Охарактеризовано особливості розвитку Волинської губернії, особливо в соціально-економічній та військово-політичній царинах. Аналізується перебіг політичних процесів на волинському терені після зміни політичної системи Української держави. Окрім того, розглядаються українсько-німецькі військово-політичні відносини, вплив окупаційної політики на життя волинян, реакція місцевого населення.

Ключові слова: Українська революція, гетьман П. Скоропадський, Гетьманат (Українська Держава), Волинська губернія, Волинь, німецьке військо, державотворчі процеси.

Demianiuk O. Y. Volyn Region in the Ukrainian Revolution: Era of Hetmanat (Ukrainian State).

The article describes the peculiarities of the development of Volyn region (huberniia), especially in the socio-economic and military-political realm. The political processes that took place in the Volyn region after the change of the political system of the Ukrainian state were analyzed. Besides, the Ukrainian-German military-political relations and the impact of occupation policy on the life of Volynians as well as the reaction of the local population are considered.

Key words: Ukrainian revolution, hetman P. Skoropadskiy, Hetmanat (Ukrainian State), Volyn region, Volyn, German army, state-building processes.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Фактично період діяльності Української Центральної Ради завершився поразкою через невміння національно-демократичних сил соціалістичного забарвлення, що перебували на чільних позиціях у центральних органах влади, своєчасно та ефективно реагувати на тогочасні революційні виклики. Важливою складовою поразки УЦР стала недооцінка аграрних питань і селянства як соціальної платформи Української революції.

Ці та низка дрібніших чинників призвели до падіння Української Центральної Ради, а разом із цим до зміни республіканського ладу на монархічний. Навесні 1918 р. активізувалися праві організації та партії. У квітні відмічається їх поширення на Правобережній Україні, зокрема у Волинській та Подільській губерніях. Незважаючи на певні відмінності у ставленні до аграрного та національно-культурного питань, головні задачі у них були спільні – прихід до влади та повернення приватної власності, насамперед в аграрний сектор.

Один із ідеологів гетьмансько-монархічного устрою В. Липинський, відстоюючи монархічну форму правління, розвивав ідею інституту гетьманства. В умовах, що склалися, єдиним спадкоємцем козацької гетьманської слави міг стати рід Скоропадських, який на початку визвольних змагань 1917–1921 рр. мав яскравого представника – генерала П. Скоропадського.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Процес державотворення в добу Гетьманату (Українська Держава) розглядали в цілому, без детального аналізу особливостей політичних процесів на території Волинської губернії Т. Осташко, О. Реєнт, В. Савченко, В. Солдатенко, Ю. Терещенко, Д. Яневський,

окремих подій тієї доби – В. Савченко, Я. Тинченко. Поряд із цим, з'явилися дослідження волинських науковців (О. Дем'янюк, І. Козинець, Р. Косміна, Н. Мацюк, Л. Осавуленко).

Формулювання мети та завдань статті. З огляду на зацікавленість проблемами Української революції 1917–1921 рр. в останні роки, браком краєзнавчої літератури, доступної для насамперед сільського вчителя, однак необхідного для якісного вивчення теми «Наш край», проаналізуємо найважливіші соціально-економічні й військово-політичні складові Української революції за доби Гетьманату П. Скоропадського крізь призму подій та місця Волинської губернії в тогочасних загальнодержавних процесах.

Виклад основного матеріалу. Визначальною у плані майбутньої зміни влади в Україні стала нарада представників Центральних держав уночі з 23 на 24 квітня 1918 р. в начальника штабу Київської групи армій генерала В. Гренера. Відтак 24 квітня генералові П. Скоропадському було запропоновано попередні умови співпраці. Суть угоди полягала у підтримці німецьким військовим командуванням перевороту гетьманських сил після остаточного встановлення контролю ними над усіма державними інституціями та усунення попереднього керівництва держави від влади.

Паралельно здійснювалися організаційні заходи для захоплення влади прибічниками П. Скоропадського. Йшла підготовка до Всеукраїнського хліборобського конгресу, який розпочався 29 квітня. В його роботі взяли участь 6432 уповноважених представники від восьми українських губерній. З-поміж інших представників регіонів до президії з'їзду було обрано два представники від Волинської

губернії – С. Гуляницького та В. Каспрука. Окрім того, С. Гуляницького було обрано товаришем голови з'їзду [1, с. 35–36]. Вже 29 квітня розповсюджено заздальгідь підготовлену «Грамоту до всього українського народу». У той же день Волинська губернська друкарня виготувала тираж цього документа і розіслала по повітових містах Волині для ознайомлення населення.

У травні гетьман, не зважаючи на спротив німецького командування, починає здійснювати підготовчі роботи щодо створення української армії. Ті збройні формування, які залишилися з часів Української Центральної Ради, П. Скоропадського не влаштували ні як військового фахівця, ні як очільника держави. Так, гетьман був негативної думки про військову підготовку та бойовий дух Синьої дивізії, сформованої на території Волинської губернії та роззброєної напередодні перевороту. Він вважав, що в її складі були «люди, яким абсолютно не хотілося битися проти більшовиків» [2, с. 189].

За доби Гетьманату в губернії завершено формування та вишкіл дивізії, укомплектованої з військовополонених російського війська, які перебували в основному в таборах для військовополонених на території Австрії. Саме цю формування пропонували гетьману «прийняти на баланс» австро-угорські воєначальники.

Для завершення реорганізаційної роботи, формування структури дивізії та визначення рівня лояльності до української влади міністром військових справ Української Держави О. Рогозою було призначено командармом та відправлено до Володимира-Волинського генерала В. Сокиру-Яхонтова. Дивізія отримала назву Перша козацько-стрілецька (Сіра). 25 серпня 1918 р. відбувся огляд дивізії командармом В. Сокирою-Яхонтовим, австро-угорським комендантом Гойгінгером.

До складу дивізії входило чотири полки. Першим полком командував сотник Ганжа, другим – підполковник Тимошенко, третім – підполковник Олександрович, четвертим – сотник Ткаченко [3, с. 64]. У серпні 1918 р. дивізію переведено до Києва. На раді у гетьмана вирішено у найближчий час передислокувати її на Чернігівщину в район українсько-російського кордону.

На території Волинської губернії за доби Гетьманату П. Скоропадського перебував I Волинський корпус на чолі з генералом С. Дядюшею. Начальником штабу корпусу було призначено полковника Кривенка, старшим осавулом – військового старшину Цепліта, молодшим осавулом – сотника Татарінцева [4, с. 41]. Згідно з розпорядженням від 3 червня 1918 р. місцем дислокації штабу корпусу визначено Рівне, хоча фактично він безвіздно базувався в Житомирі.

1-ша піша Волинська дивізія, яка в час формування Волинського корпусу увійшла до його складу, була реорганізована з 11-ї піхотної дивізії російської армії, яка у свою чергу входила до складу XXV армійського корпусу, у квітні 1918 р. Штаб дивізії тимчасово розташувався у Житомирі, хоча

за планом дислокації мав бути розміщений у Луцьку. На час формування цього військового підрозділу комдивом призначили генерала Левицького, начальником штабу – полковника Еверта [4, с. 42].

Саме 1-ша Волинська та 2-га піші дивізії за Гетьманату перебували на території Волинської губернії. У досліджуваній період вони виконували охоронні, каральні та допоміжні завдання. Про ступінь їхньої боєздатності до початку антигетьманського повстання судити важко, бо активних бойових дій тут на той час не велося. Водночас на території губернії була розташована 2-га Волинська кінна дивізія. Її начальник – генерал-хорунжий Чеславський, начальник штабу – полковник Григорієв [4, с. 45].

Безпосередньо на території Луцька формувалася 3-тя Волинська кордонна бригада, в яку згодом влилася 3-тя Радивилівська кордонна бригада. З 1 липня 1918 р. ці формування згідно з наказом вищого командування почали розташовуватися у помешканні Пинчука на Волиці (Вульці) та у приміщенні колишньої міської пошти [5, с. 43].

Можливість повніше зреалізувати свою військово-будівничу доктрину гетьман П. Скоропадський отримав лише восени 1918 р., коли німецьке командування надало йому дозвіл на формування усіх восьми корпусів, закладення яких було передбачене законом «Про загальний військовий обов'язок» від 24 липня [6, с. 187].

Уже навесні 1918 р. гетьманом започатковано облік військового майна, амуніції та зброї, які залишилися на складах з часів Першої світової війни. Ті дані, які подавалися П. Скоропадському, свідчили, що на території насамперед Волинської та Подільської губерній, які були довший час прифронтовими, накопичилася значна кількість військового спорядження. Наказом від 18 травня 1918 р. в Луцьку та повіті розпочинався облік військового майна [7, с. 20]. На облік почала братися різногалузева продукція, привласнена німецьким та австрійським командуванням.

Волинський губернський комендант наголошував, що «високий стан військового Української Держави покладає на кожного обов'язок бути лицарем честі, не кидати тінь на нашу армію, зробити її підвалиною вартості й права молоді самостійної України» [6, с. 60]. У наказі Луцького повітового коменданта від 30 травня 1918 р. зазначалося: «Всім старшинам Української Армії бути одягненими по формі, носити зброю і посвідчення» [6, с. 52].

По українських губерніях заведено військово-революційні суди. У Волинській губернії наказом військового міністра вони були закладені в містах Житомир, Луцьк, Рівне, Ковель і Новоград-Волинський. Територію губернії було поділено на 15 судових відділків. За компетенцією їх юрисдикція поширювалася на особовий склад та офіцерський склад військових частин, розташованих у межах їх дії. При оголошенні воєнного стану тим судам «підлягають крім військовослужбовців, також

громадяне за убивство, підпал, розбишацтво, насильство жінок, шпигунство» [6, с. 96].

Щодо роботи місцевих органів влади необхідно зауважити, що в добу УЦР керівництву державою так і не вдалося налагодити їхньої чіткої роботи. На початок гетьманського перевороту в країні склалася така ситуація, коли центральні органи влади не мали важелів впливу на місцеві. Проте найбільше клопотів на місцях гетьманській адміністрації завдавали самоврядні органи. На момент здійснення гетьманського перевороту в органах місцевого самоврядування більшість переймали на себе представники соціалістичної орієнтації [8, с. 306–307]. Вони не просто були політичними опонентами гетьмана, а здійснювали антигетьманську діяльність. Окрім того, після зміни влади більшість керівників місцевого самоврядування Волинської губернії почала займатися політичними справами, забувши про господарсько-організаційне спрямування ввірених їм органів.

На початку червня Міністерство внутрішніх справ розробило проект статуту про Тимчасові ревізійні комісії по перевірці діяльності місцевих органів самоврядування. 7 червня 1918 р. відповідний статут із внесеними змінами було затверджено на засіданні Ради міністрів. Ним передбачалося створення в кожній губернії тимчасової ревізійної губернської комісії на чолі з губернським старостою.

Відповідно до чинного статуту у Волинській губернії створено Волинську губернську тимчасову ревізійну комісію, десять повітових ревізійних комісій по перевірці органів місцевого самоврядування та дві підкомісії для перевірки діяльності Острозького і Здолбунівського самоврядування.

Окрім того, ревізійна комісія зафіксувала порушення при голосуванні на виборчих дільницях, недбалість у веденні справ щодо забезпечення життєдіяльності міста, порожню міську казну. Волинський губернський староста за результатами проведеної ревізії розпустив Луцьку міську думу та призначив нового міського голову Є. Ясинського, і членів міської управи Д. Ільїна і В. Прайзлера [9, с. 38]. Згодом ще одним членом управи призначено М. Міщенка [9, с. 68].

Схожі порушення були виявлені ревізійними комісіями в інших повітах Волинської губернії. За результатами перевірок розпущено Здолбунівську, Острозьку, Дубенську, Новоград-Волинську, Кременецьку міські управи [10, с. 11].

Поряд із ревізією міських органів самоврядування прийнято рішення про перевірку земських органів. Адже земства були серйозним важелем внутрішньої політики і мали величезний вплив на українську провінцію. Тому гетьманська влада намагалася поширити свій вплив у цих органах. За результатами перевірки Волинської губернської тимчасової ревізійної комісії було розпущено Рівненську, Староконстантинівську, Кременецьку, Дубенську, Острозьку, Луцьку повітові земські управи [10, с. 11]. Основними

порушеннями визначено: безгосподарність, злочинну бездіяльність, перевищення владних повноважень.

Для створення дієздатної системи адміністративно-територіального устрою, придатної до управління з Києва, запроваджено поділ українських земель на вісім губернських староств. Було серед них і Волинське.

На зміну губернських та повітових комісарів наказом від 14 травня введено посади губернських, а від 18 травня – повітових старост. Губернські старости переймали повноваження колишніх царських губернаторів [11, с. 112]. Процес призначення місцевих старост тривав до середини червня. На посади місцевих чиновників призначалися, як правило, колишні російські чиновники, військові, аристократи та поміщики, які були далекими від державницьких ідеалів українства.

Волинським губернським старостою став Дмитро Федорович Андро. Будучи до цього призначення головою Рівненського повітового земського зібрання та головою Волинського губернського продовольчого комітету, він непогано знав проблеми регіону. Помічником губернського старости було призначено О. Зарембського [1, с. 88].

Вже 14 травня 1918 р. Д. Андро скерував у повітові та волосні управління повідомлення про те, щоб розграбоване майно та розділені землі були повернуті власникам. За порушення цього наказу винні каралися штрафом до 3000 крб або ув'язненням на строк до трьох місяців, а при повторному порушенні – ув'язненням до чотирьох років [12, с. 272]. Звісно, що волинське селянство було невдоволене таким рішенням. Селянська непокора нерідко переростала у збройні виступи. Так, жителі містечка Сокуль Луцького повіту відмовилися повернути землю поміщикові Стемпковському та здати наявну в них зброю [13, с. 107].

Щодо діяльності волинського губернського старости, то Д. Андро головував у губернському правлінні, низці губернських комісій та комітетів. У його підпорядкуванні перебували повітові старости. До кінця травня 1918 р. було призначено усіх 12 повітових старост Волинської губернії. Зокрема, ними стали: В. М. Пущин (Володимир-Волинський повіт), Д. А. Прибильський (Дубенський повіт), І. Ю. Арндт (Житомирський повіт), М. М. Шабельський (Ізяславський повіт), М. М. Шмідт (Кременецький повіт), О. Г. Нікітін (Ковельський повіт), Ф. Й. Шлеммер (Луцький повіт), Л. А. Бродський (Новоград-Волинський повіт), О. А. Лалевич (Овруцький повіт), К. В. Курзеньків (Острозький повіт), Й. Г. Максимович (Рівненський повіт), Р. В. Ржевський (Староконстантинівський повіт) [14, с. 2]. Обов'язки повітових старост перегукувалися з обов'язками губернського старости і регламентувалися «Тимчасовим положенням про губернських і повітових комісарів». У їх підпорядкуванні могло перебувати 13 посадових одиниць згідно з тимчасовими штатами повітового управління.

Згідно з отриманими вказівками з Ради міністрів місцеві чиновники вимагали від своїх підлеглих знання рідної мови. 13 травня 1918 р. Волинський губернський староста скерував повітовим старостам обіжник, де наголошував: «Позаяк українська мова є державною, пропоную все діловодство, справоздання і листування вести по можливості українською мовою» [15, с. 81]. Йому вторить інший чиновник: головний губернський комендант Волині отаман Борковський 26 червня 1918 р. скерував обіжник повітовим комендантам, де наголошує, що «в Українській державі державна мова – українська, яка тільки й повинна вживатись при всіх зносинах; все діловодство повинно проводитись виключно по українськи, для цього необхідно, щоб всі Повітові коменданти, як місцева українська влада, і їх співробітники обов'язково вчили рідну мову і вели листування на українській мові без чого, рахую що перебуток їх на посадах неможливий» [15, с. 112].

Призначенням на посади місцевих комендантів перевірених осіб мало, на думку керівників держави, не лише запроваджувати новий лад у регіонах, але й організувати співпрацю з окупаційними військами. Так, 17 травня 1918 р. виконувачем обов'язки луцького повітового коменданта було призначено полковника Шавердова [5, с. 7]. За наказом по Луцьку і повіту від 25 травня повітовий комендант просив німецьке керівництво дотримуватися обіцянки і не розграбовувати майно українців, а захищати їх від більшовиків [16, с. 18].

Аналіз подій на території Волинської губернії в період Української Держави дозволяє констатувати, що німецька військова адміністрація не застосовувала грубих втручань у справи Волинської губернської та повітових українських адміністрацій і здебільшого не заважала їм проводити самостійну політику, якщо така не суперечила інтересам окупаційних військ. Необхідно також зазначити, що на території губернії українська гетьманська місцева влада співпрацювала з німецьким військовим контингентом. Як правило, така співпраця виражалася у залученні німецьких військових до охорони державних об'єктів, поверненні приватної власності особам, яка в них була відібрана протизаконним шляхом, придушенні локальних селянських заворушень, конфіскації в населення нелегальної зброї.

Однак негативна щодо українського населення поведінка окупаційної адміністрації та невирішеність земельного питання Гетьманом спонукали до наростання селянських заворушень. У травні-червні вони, зародившись на Поділлі, перекинулися на Волинь та Київщину, а згодом на інші губернії.

Не додавала стабільності в державі й анархія, яка породила поміщицьку вакханалію в перші місяці гетьманування П. Скоропадського. Найбільшим за розмахом у Волинській губернії було повстання селян Авратинської та Базалійської волостей Староконстантинівського повіту в липні 1918 р. Воно принесло багато людських жертв з обох сторін. Збройна боротьба закінчилася перемогою провладних військ та спаленням с. Авратин.

Заворушення протягом травня-серпня 1918 р. відбувалися у селах Дермань, Кунин, Велика Мощаниця Дубенського, Кашперівці Луцького, Заруддя Кременецького повітів [17, с. 15–16].

Для проведення аграрної реформи міністерством земельних справ Української Держави з 15 травня 1918 р. було створено регіональні управління хліборобства та державного майна. Одночасно почали створюватися губернські повітові, волосні земельні, земельно-ліквідаційні та особливі комісії. Луцьку земельно-ліквідаційну комісію очолював повітовий військовий начальник старшина Калініченко. На місцях утворено земельні комісії, які за більшістю своїх функцій підміняли земельні комітети, створені УЦР.

Нерідко новий склад комісії прибував на місце роботи земельних комісій з відповідним підтверджувальним документом і без прийому-передачі справ приступав до своїх обов'язків. Були випадки, коли представники гетьманської влади опечатували приміщення земельних комітетів, як це сталося 6 травня в Кременці. Виконуючий обов'язки повітового комісара та комісія прибули до приміщення Кременецького повітового земельного комітету та провели опечатування письмового стола голови, шафи і стола бухгалтера. Потім опечатали приміщення повітового комітету та поставили біля дверей озброєну охорону [18, с. 11].

Важливим елементом гетьманського державного механізму стала Державна варта. Цей орган покликаний був виконувати функції поліції та жандармерії, запобігати антидержавним змовам та виступам, забезпечувати правопорядок, як у державі в цілому, так і в кожному регіоні. У ході створення центрального апарату Державної варти формувалися місцеві осередки. Управління службовим персоналом Державної варти в губерніях та повітах зосереджувалося в руках відповідних старост. На рівні губернії було створено посаду «помічник-інспектор Державної варти», на рівні повіту – «начальник повітової Державної варти».

Помічником-інспектором Державної варти Волинської губернії призначено С. А. Василенка [19]. За його безпосередньої участі наказом волинського губернського старости вже в травні 1918 р. було призначено усіх повітових начальників Державної варти та їх помічників.

Начальником Житомирської повітової варти став П. Розенмейер, його помічником – С. Татунько; начальником Острозької – М. Павлічук, помічником – Б. Страдацький; начальником Дубенської повітової варти – В. Ленци, помічником – Г. Козицький; начальником Луцької – М. Хурамович, помічником – С. Мінаєв; начальником Ізяславської повітової варти – П. Бакшеєв, помічником – Ф. Виговський; начальником Староконстантинівської – П. Вишневський, помічником – С. Красновольський; начальником Рівненської повітової варти – М. Антонов, помічником – А. Кальтенберг; начальником Овруцької – Г. Дахнівський, помічником – О. Крушинський; начальником Ковельської повітової варти – І. Івашин, помічником – К. Шатковський; начальником Володимир-Волинської –

А. Останькович, помічником – О. Шаповалов; начальником Кременецької повітової варті – Й. Ковальський, помічником – Г. Загоровський; начальником Новоград-Волинської – М. Каленський, помічником – Ф. Рафальський [20, 6–6зв].

За прийнятими нормами у містах з населенням більше 30 тис. осіб вводилася посада начальника варті міського відділу. У Волинській губернії в 1918 р. три міста – Житомир, Рівне, Луцьк – мали своїх начальників міських відділів Державної варті.

Складна військово-політична ситуація у губернії негативно відобразилася на розвиткові освітньої та культурної сфер життя місцевого населення. Якщо зважити на те, що саме ступінь культурно-освітнього розвитку має значний вплив на формування національної свідомості, то очевидною видається причина низької політичної активності на волинських землях у період Гетьманату.

Занедбаною була справа освіти у повітових містах. 13 серпня 1918 р. луцький міський голова повідомив волинського губернського старосту про те, що більшість приміщень колишніх навчальних закладів зайняті військовими та цивільними установами. Так, чоловіча гімназія зайнята земською лікарнею, жіноча – німецькою комендатурою, вища і початкова школи – німецькою ротою, нижча школа – лазаретом губернського земського комітету [21, с. 57].

Навесні 1918 р. в Житомирі, незважаючи на брак україномовних учителів, було відкрито дві українські гімназії: вечірню для дорослих М. Шерешевської та гімназію Л. Стуля. До початку нового навчального року планувалося відкрити 80 вищих та початкових училищ. Однак соціальні проблеми та складна військово-політична ситуація як у губернії, так і в державі не дозволили цього зробити.

Про недостатній рівень охоплення місцевого населення культурно-просвітницькою роботою говорить факт наявності в Луцьку лише двох товариств зазначеного характеру: культурно-просвітне товариство «Просвіта» та Вчительська спілка, які розмішувалися на той час у приміщенні Хрестовоздвиженського братства [21, с. 73].

Восени 1918 р. змінилася політична ситуація в Німеччині. На фоні воєнних невдач на західному фронті від неї почали відколюватися колишні союзники. Відчувалася близька поразка Німеччини у війні.

У німецьких військових частинах почали створюватися революційні органи – ради, комітети. Німецьке військо, яке перебувало на території Волинської губернії, почало втрачати боєздатність, з'явилися випадки розпродажу військової амуніції селянам та скупівлі предметів першої необхідності. Волинський староста повідомляв: «Одержано відомості з Домбровиці: німецькі солдати заарештували офіцерів, збираються їхати додому... В Новограді-Волинському серед німецьких військ утворилися комітети. В Кременці гарнізон почав розкладатись, обрано совдеп... В Житомирі настрої німецьких військ дуже піднесений... За всіма ознаками цими днями настане цілковитий розклад» [24, с. 99].

У той час відкрита збройна боротьба волинських селян з німецькими та австрійськими військами відбувалася у селах Новоград-Волинського, Рівненського, Луцького, Ізяславського, Овруцького, Дубенського повітів [22, с. 130]. Окрім економічних питань, селяни порушували питання перебування окупантів на їхніх землях.

Ще однією проблемою, яку доводилося вирішувати гетьманському урядові, було облаштування побуту біженців, які поверталися до своїх домівок. Цей процес тривав протягом усього періоду існування Української Держави, однак найбільше незручностей він завдав саме восени. 23 серпня 1918 р. Біженецький департамент Міністерства внутрішніх справ виділив волинському губернському старості Д. Андро для облаштування біженців 400 тис. крб. Однак на початок вересня кількість біженців, що повернулися на Волинь, становила близько 50 тис. осіб.

Звісно, що асигнування, які виділялися урядом на соціальну адаптацію повернутих до своїх осель біженців, уже не могли покрити їх потреб. 9 вересня 1918 р. на засіданні президії Волинської губернської наради у справах біженців вирішено видавати біженцям позички грошима, речами, будівельними матеріалами та харчами з недоторканих продовольчих запасів [23].

У найбільш складному становищі перебували біженці з західних повітів Волинської губернії, які входили до зони дії Південно-Західного фронту. Реевакуйовані біженці з Володимир-Волинського, Луцького, Дубенського, Кременецького повітів заставали вдома зруйновані житла, перериті поля, голод. За даними «Волинської народної газети», до жовтня 1918 р. тільки до Володимир-Волинського повіту повернулося 3/4 усього евакуйованого під час війни населення [23].

В останні дні свого перебування при владі гетьман намагався залучити до оборони столиці різні військові частини, з-посеред яких був Житомирський загін Волинського губернського старости Д. Андро у кількості 300 бійців. Однак військові частини, на які спирався П. Скоропадський, не завжди належно ставилися до військової присяги. Так, 17 листопада командування Першої козацько-стрілецької дивізії оголосило про свій нейтралітет. На мітингу стрільців дивізії комдивом було обрано сотника Палія, начальником штабу – сотника Морозевича [25, с. 210]. Під такою командою Сірожупанна дивізія виступила на стороні Директорії проти гетьманських військ. Увечері 19 листопада 1-й полк під командуванням полковника Пузицького прибув на станцію Конотоп і вступив у битву проти гетьманців [3, с. 40].

Тим часом на Західній Волині, де колись формувалася Сірожупанна дивізія, військово-політичні події набирали непередбачуваних рис. Уранці 2 листопада в Ковелі було створено військові ради у чехословацьких формуваннях австро-угорської армії. У той же день у Володимирі утворено українську солдатську раду, головою якої став сотник УСС І. Коссак. Вона складалася з 12 делегатів-українців від військових частин австрійського війська.

За втручання солдатської ради в місті припинено грабунки крамниць та місцевого населення, яке розпочали здеморалізовані солдати угорських та італійських частин. Було проведено вибори до міської управи, до складу якої увійшли по два представники від українців, поляків та євреїв. Головою Володимир-Волинської міської управи обрано Л. Мишугу [26, с. 98]. Її основним завданням стає забезпечення порядку в місті, безперерйна робота державних установ, збереження майна, встановлення контролю над млинами, тартаками, електростанцією, іншими об'єктами. Для підтримання порядку створюється міська міліція у складі 300 осіб.

Паралельно в місті почали діяти польський «Комітет обивательський» та польська кінна міліція. Вибравши момент, коли гетьманській адміністрації було не до волинського регіону, поляки почали захоплювати населені пункти Західної Волині. 20 листопада поляки з Грубешова перейшли р. Буг та захопили міста Устилуг та Володимир. Вони розігнали українську владу, роззброїли міліцію, захопили залізничний вокзал та склади [27, с. 26]. Упродовж листопада 1918 р. польські війська повністю окупували Холмщину, арештувавши тамтешню українську адміністрацію на чолі з губернським

старостою О. Скоропис-Йолтуховським, та частину Західної Волині, зокрема деякі волості Луцького, Володимир-Волинського та Ковельського повітів.

На початку грудня залізниці, які проходили через територію Волинської губернії, були перевантажені військами: зі сходу на захід ішли ешелони з німецьким військом та його майном, із заходу на схід – вагони з військовополоненими колишньої російської армії. На той час локальні сутички відбувалися між гетьманськими військовими залогами та частинами, вірними Директорії. У Рівному, наприклад, гетьманський гарнізон відбивав атаки повстанців, забезпечуючи проїзд німецьких частин через станцію Рівне. Невеликі гетьманські залоги все ще стояли у Кременці, Дубні, Ізяславі.

Висновки. Своєю діяльністю та невизначеністю соціально-політичних пріоритетів гетьманська адміністрація лише поглибила політичну кризу у Волинській губернії, оскільки цей регіон на той час був сільськогосподарським та найбільше потерпів від експропріаційних заходів командування німецьких військ. Репресивні методи, застосовані німецько-австрійським командуванням в українських губерніях, не лише посилили невдоволення та збільшили акції спротиву, але й розширили соціальну базу майбутніх збройних сил Директорії.

Література

1. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр.: в 2 т. Ужгород: Свобода, 1930. Т. II. Українська Гетьманська Держава 1918 р. 510 с.
2. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – груд. 1918 / гол. ред. Я. Пеленський. Київ, Філадельфія, 1995. 496 с.
3. Дмитрук В. У боротьбі за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії УНР). *Літопис Волині*. 2001. Чис. 1. С. 62–68.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 316, оп. 1, спр. 22.
5. Державний архів Волинської області, м. Луцьк (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 3, оп. 1, спр. 1703.
6. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 320 с.
7. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1708.
8. Дем'янюк О. Й. Особливості функціонування місцевих органів влади на Волині за доби Гетьманату П. Скоропадського. *Південний архів. Історичні науки: зб. наук. праць*. 2010. Вип. 31–32. С. 302–309.
9. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1610.
10. Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Луцьк, 2009. 20 с.
11. Реєнт О. П. Павло Скоропадський. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 2003. 304 с.
12. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1737.
13. Косміна Р. І., Самостян Р. Я. Наш край у 1917–1920 рр. *Наш край в курсі вивчення історії України / упор. С. Ю. Рибчинчук*. Луцьк: Волин. обл. друк., 2004. С. 103–115.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, ф. 1216, оп. 1, спр. 237.
15. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1541.
16. Мацюк Н. Культурно-освітня політика гетьмана П. Скоропадського на Волині. Луцьк, 1998. 46 с.
17. Макарчук С. А. Рік першої боротьби під прапором Жовтня. *Назустріч волі: зб. наук.-іст. нарисів / упор. М. К. Івасюта, А. П. Калиновський*. Львів: Каменяр, 1979. С. 5–17.
18. Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль, ф. 2804, оп. 1, спр. 5.
19. Волинським губернським інспектором призначено С. А. Василенка. *Вісн. Волин. губерні. старости*. 1918. 9 лип.
20. Державний архів Житомирської області, м. Житомир, ф. р-1644, оп. 1, спр. 9.
21. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1736.
22. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1970. 276 с.
23. Про будівничу допомогу населенню, яке потерпіло від військових дій. *Волин. народна газ.* 1918. 30 жовт.
24. Заставенко Г. Розгром німецьких інтервентів на Україні в 1918 році. Київ: Укрполітвидав, 1948. 105 с.
25. Осауленко Л. М., Засекін В. Д. Гетьман України Павло Скоропадський. Луцьк: Волин. кн., 2007. Кн. II. 704 с.
26. Соловійов О. Володимирський повіт у роки I світової війни (1914–1918 рр.). *Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. статей іст. ф-ту ВДУ*. 1998. Вип. 3. С. 95–100.
27. Мишуга Л. 1918 рік у Володимирі. *Літопис Волині*. 1953. Чис. 1. С. 23–39.